

Een verbrokkelende grammatica?

Over de ‘nadelen’ van de constructiegrammatica volgens Van de Velde en van der Horst

Timothy Colleman, Universiteit Gent

Samenvatting

In deze replek ga ik kort in op de drie ‘nadelen’ van de constructiegrammatica die door Van de Velde en van der Horst kort worden geschetst, nl. dat de benadering geen falsifieerbare beperkingen oplegt aan wat als een constructie mag gelden, dat het voorgestelde grammaticale model weinig spaarzaam is, en dat er in het constructiegrammaticale onderzoek een nogal eenzijdige interesse is voor lexicale halffabricaten. Ik voer aan dat de geformuleerde kritiek enigszins kort door de bocht is.

Abstract

This is a brief response to the three objections raised by Van de Velde and van der Horst against the constructionist approach to grammar, viz. that construction grammar does not formulate falsifiable constraints on what qualifies as a construction, that its model of grammatical representation is not economical, and that construction grammarians have shown a rather monomaniacal interest in idiomatic, partially lexically filled constructions. I argue that these points of criticism are not (fully) warranted.

1. TER INLEIDING

In het opiniërende artikel van Van de Velde en van der Horst zit een mooie dialectische opbouw. In de openingsparagraaf wordt een pessimistisch beeld opgehangen van de stand van het taalkundige onderzoek in de eerste decennia van de 21ste eeuw en van de overlevingskansen van de taalkunde als wetenschappelijke discipline, maar daarna gaan de auteurs in op een aantal recente trends die wel degelijk als potentiële ‘doorbraken’ kunnen gelden, en uiteindelijk komen ze tot de conclusie dat er niet zozeer sprake is van ‘*verval*, maar wel [van] een *breuk* met het type onderzoek

dat tot voor kort de dienst uitmaakte in de taalkunde'. Met die conclusie ben ik het helemaal eens: inderdaad hebben taalkundige onderzoekers die vandaag het veld betreden gedeeltelijk heel andere dingen in hun 'gereedschapskist' zitten, om een modieuze uitdrukking te gebruiken, dan hun vakgenoten van vorige generaties. En inderdaad is taal een zodanig fundamenteel menselijk verschijnsel dat ook psychologen, sociologen, cognitie- en neurowetenschappers, biologen, sociaal geografen enz. er van alles over te melden hebben en is het in deze tijden van interdisciplinariteit en wetenschappelijke samenwerking een evidentie dat de taalkunde niet in een toestand van '*splendid isolation*' mag blijven hangen, maar oog moet hebben voor relevante inzichten uit andere vakgebieden. Van stilstand in de taalkunde, laat staan achteruitgang is dus bij nader inzien geen sprake, wel lijkt het vakgebied een fase van relatief drastische methodologische verandering door te maken. Stefanowitsch (2010, p. 355) karakteriseert de taalkunde zelfs als '*a discipline attempting to transform itself from an art into a science*', en dat is maar gedeeltelijk overdreven: zoals Van de Velde en van der Horst ook opmerken, gelden er in (veel deelgebieden van) de taalkunde vandaag veel striktere wetenschappelijke standaarden op het gebied van dataverzameling, -verwerking en -rapportering dan een paar decennia geleden.

Met de kern van het betoog van Van de Velde en van der Horst ben ik het dus geenszins oneens. Over hun selectie van potentiële doorbraken in het recente onderzoek wil ik het niet hebben: die is, zoals de auteurs ook aangeven, gedeeltelijk persoonlijk, ingegeven door wat hen boeit. Hetzelfde lijkt mij overigens te gelden voor hun selectie van 'hoogtepunten' uit de 19de en 20ste eeuw.

2. DE 'NADELEN' VAN DE CONSTRUCTIEGRAMMATA

In plaats daarvan wil ik in deze bijdrage kort ingaan op wat Van de Velde en van der Horst zeggen over de constructiegrammatica – een benadering die in paragraaf 1 wordt genoemd als een voorbeeld van een recente theorie waarover enig enthousiasme bestaat en waarbinnen 'aardig uitgevoerde deelstudies' zijn verricht, maar die de auteurs toch niet bepaald als een voorbeeld van grote vooruitgang zien. Verre zij het van mij om hier, als beoefenaar van de constructiegrammatica, te gaan betogen dat de opkomst van die benadering wél als een belangrijke taalkundige doorbraak moet worden gezien. De geschiedenis van de grammaticale theorievorming noopt wat dat betreft tot zeer grote bescheidenheid, theorieën komen en theorieën gaan. Ik acht het een re-

ële mogelijkheid dat op de opkomst van de verschillende constructiegebaseerde theorieën op het eind van de 20ste en in het begin van de 21ste eeuw later zal worden teruggekeken als een belangrijke omslag in het denken over grammatica. Maar, wie weet, misschien blijkt die hele constructiegrammatica later maar een doodlopend straatje te zijn geweest. Het is mij er in deze replek dus niet om te doen om voor de constructiegrammatica een plek op het ereschavot van de belangrijke taalkundige doorbraken op te eisen. Wel vind ik dat de ‘nadelen’ van de benadering waarvan Van de Velde en van der Horst spreken een kort wederwoord verdienen. Ik begrijp uiteraard dat de kritische opmerkingen over de constructiegrammatica in paragraaf 1 een retorisch doel dienen – die eerste paragraaf moet vooral de boodschap overbrengen dat er in de recente taalkunde geen belangrijke inhoudelijke vernieuwing van binnenuit is geweest. Met name voor de eerste auteur geldt trouwens dat een flink deel van zijn *eigen* wetenschappelijke arbeid vanuit een meer of minder expliciet constructiegrammaticale visie vertrekt; hij kan dus niet worden verdacht van vooringenomenheid tegen de benadering. Echter, bij lezers die minder goed op de hoogte zijn van de doelstellingen en achtergronden van de constructiegrammatica zouden de opmerkingen in paragraaf 1 over de ‘nadelen’ van de benadering tot een verkeerd begrip kunnen leiden – of erger nog, ze zouden bestaande misvattingen over de constructionele aanpak kunnen bestendigen.

2.1. ALLES IS EEN CONSTRUCTIE

Het eerste punt van kritiek van Van de Velde en van der Horst is dat constructiegrammatica ‘het nadeel [heeft] dat er nauwelijks falsifieerbare beperkingen gepostuleerd worden op wat als “constructie” geldt’. Dat is een kritiek die geregeld terugkomt, zie ook Michaelis (2012, p. 60): ‘*One of the most common criticisms of CxG is that it is unconstrained, insofar as “anything can be a construction”*’. Het is in zekere zin begrijpelijk hoe die indruk is kunnen ontstaan. De eerste constructiegrammaticale publicaties – ik spreek nu over het werk van Fillmore, Kay, Goldberg en collega’s uit de jaren 80 en 90 – waren er vooral op gericht te laten zien hoeveel *idiosyncrasie* er wel niet in de grammatica zat, contra de steeds abstractere en algemenere syntactische operaties die in de generatieve grammatica, die het grammaticale debat toen nog zeer sterk overheerste, werden gepostuleerd. Aan de hand van een reeks case-study’s wilden de bovengenoemde auteurs het bestaan aannemelijk maken van allerlei geconventionaliseerde vorm-betekenisparen met onvoorspelbare formele en semantische eigenschappen, ‘constructies’ dus, in de specifiek

constructiegrammaticale zin des woords. In navolging van dat pionierswerk kwam vanaf het eind van de jaren 90 een gestage stroom publicaties op gang waarin nog *veel meer* zulke vorm-betekenisparen werden geïdentificeerd, in allerlei talen, uit allerlei grammaticale domeinen en met sterke onderlinge verschillen in schematiciteit en formele complexiteit (zie over die twee dimensies o.a. Goldberg, 2003). Dat kan bij buitenstaanders de indruk hebben doen ontstaan dat constructiegrammatici werkelijk overal geconventionaliseerde vorm-betekenisparen menen te ontwaren. In andere grammaticale scholen leeft hier en daar de opvatting dat constructiegrammatici alleen maar bezig zijn met het oplijsten van idiosyncrasieën, en niet geïnteresseerd zijn in theoretische verklaringen. Zie bv. Den Dikken (2012, p. 379): ‘Een constructiegrammaticale benadering kan daarentegen weinig meer doen dan de empirische generalisaties in het lexicon vastleggen’.

Zulke opvattingen doen de constructiegrammatica te kort. Wie het werk van de laatste vijftien à twintig jaar overschouwt, zal zien dat vele studies er niet meer primair op gericht zijn om voorheen onbekende constructies te identificeren en beschrijven, maar wel om allerlei regelmatigheden en onregelmatigheden in taalgebruik, taalverwerving en taalverandering te proberen duiden en verklaren vanuit een constructiegebaseerd perspectief. Om met Goldberg (2013, p. 482) te spreken: ‘*Explanation comes from understanding how the constraints arose diachronically and how they are learned synchronically. This is where our efforts lie.*’ De studies van Pijpops en Van de Velde (2016) en Pijpops, De Smet en Van de Velde (2018) over ‘constructionele besmetting’ zijn overigens een mooi voorbeeld: het optreden van dat effect in allerlei verschillende paren van slechts oppervlakkig op elkaar lijkende grammaticale patronen, biedt ondersteuning voor een visie op de grammatica als bestaande uit een hyperdimensioneel netwerk van vorm-betekenisparen waartussen allerlei (al dan niet tijdelijke) links bestaan. Het is moeilijk in te zien hoe zulke effecten verklaard zouden kunnen worden *buiten zo’n* in wezen constructiegrammaticaal model.

Dat alles neemt niet weg dat het, zoals in elke theorie, van belang is dat constructiegrammaticale analyses voldoende worden onderbouwd. Aangezien de theorie geen rem zet op het aantal constructies dat kan worden onderscheiden, is de verleiding groot om, als men met weerbarstige data wordt geconfronteerd, ad hoc een nieuwe constructie, of een nieuw type constructie, te postuleren, waarmee die data dan ‘verklaard’ worden. Als dan geen onafhankelijke evidentie wordt aangedragen voor de gepostuleerde constructie, en/of als geen poging wordt gedaan om de *meerwaarde* van de constructionele analyse ten opzichte van andere mogelijke beregelingen te expliciteren, dan moet men

niet verbaasd zijn als zou blijken dat buitenstaanders niet meteen diep onder de indruk zijn van de geboekte winst (zie over het belang van falsifiëring ook Hoffmann, 2020).

2.2. EEN ONECONOMISCHE OPBOUW

Het tweede punt van kritiek van Van de Velde en van der Horst is dat de constructiegrammatica ‘een weinig spaarzame opbouw van de grammatica’ heeft. Dat klopt, maar is enkel een probleem voor wie descriptieve economie essentieel vindt. De meeste versies van de constructiegrammatica gaan uit van een ‘gebruiksgebaseerd’ model waarin ook redundante informatie deel kan uitmaken van de grammaticale representatie: dat wil zeggen, er wordt van uitgegaan dat allerlei patronen die met een zekere frequentie voorkomen in het taalgebruik als afzonderlijke vorm-betekenisparen zijn opgeslagen in het langetermijngeheugen, zelfs als die patronen in principe ook geassembleerd zouden kunnen worden op basis van andere patronen die eveneens als constructies zijn opgeslagen. Het is hier niet de plaats om dieper in te gaan op die gebruiksgebaseerde uitgangspunten; zie bv. Bybees (2010) monografie voor talrijke verwijzingen naar psycho- en neurolingüistisch onderzoek waarin aannemelijk wordt gemaakt dat het menselijke brein linguïstische informatie inderdaad op een bij uitstek redundante manier opslaat. Om kort te gaan: de spaarzaamheid mag dan een mooie deugd zijn, die volgens sommigen zelfs ‘van het ware Christelijke leven ten eenenmale onafscheidelijk’ is (Ten Cate Fennema, 1856, p. 88), in (de meeste versies van) de constructiegrammatica is spaarzaamheid in de grammaticale representatie absoluut geen betrachting.

2.3. EENZIJDIGE INTERESSES

Het laatste nadeel dat Van de Velde en van der Horst noemen, is dat de constructiegrammatica ‘een enigszins eenzijdige interesse [heeft] in lokale, lexicaal halffabrikaten [...], waarbij de grammatica verbrokkelt’. Ook dat doet denken aan een van de hardnekkige mythes over constructiegrammatica die al in Michaelis (2012) worden besproken, nl. ‘*CxG is a theory of trivial constructions*’. Het klopt dat veel (vroeger) constructiegrammaticale casestudy’s inderdaad inzoomen op deels lexicaal gevulde, ‘idiomatische’ patronen zoals de *way*-constructie, de *let alone*-constructie enz., een type constructies waarvan, vóór de constructiegrammatica zich ermee gingen bemoeien, eigenlijk niemand wakker lag. Die thematische focus is echter bewust. Als reactie op modellen die een scherp onderscheid voorstaan tussen aan de ene kant de syn-

tactische module van het taalsysteem, waarin zich de abstracte, ‘regelmatige’ verschijnselen bevinden die de moeite van het bestuderen waard zijn, en aan de andere kant het lexicon, als de vergaarbak van alle idiosyncrasieën, willen constructiegrammatica laten zien dat er allerlei patronen bestaan die noch als ‘grammaticaal’ noch als ‘lexicaal’ kunnen worden gezien, en dat er in plaats van twee gescheiden modules een continuüm van vorm-betekenisparen bestaat met allerlei verschillende graden van schematiciteit. ‘Regelmatige’ verschijnselen die men in andere benaderingen wel degelijk als deel van de syntactische component zou beschouwen, zoals pakweg de passiefconstructie, zijn misschien wat productiever en abstracter dan lexicale halffabricaten zoals de *way*-constructie, maar dat is een gradueel veeleer dan absoluut verschil. Sterker nog, zoals in Van de Velde & Pijpops (2018, p. 435) wordt vermeld, is het zo dat in studies die zich wel degelijk op abstractere constructies richten, doorgaans wordt vastgesteld dat ook die constructies bij nader inzien een stuk minder regelmatig zijn dan in andere benaderingen wel wordt aangenomen. *Partiële* in plaats van volledige productiviteit blijkt de regel veeleer dan de uitzondering.

3. TOT SLOT

Over elk van de drie subthema’s hierboven valt uiteraard veel meer te zeggen dan in dit korte bestek mogelijk is. Ik eindig met wat ik het meest curieus vind aan de opmerkingen van Van de Velde en van der Horst over de constructiegrammatica in paragraaf 1 van hun artikel, nl. dat ze de constructiegrammatica – en het onderzoek naar grammaticale alternanties dat daar nauw bij aansluit – voorstellen als benaderingen waarbij de grammatica ‘verbrokkelt’ of ‘uit elkaar valt’ en ‘waarin het geloof in een grammaticaal systeem op de schop gaat’. Dat is alleen maar waar als men daaronder het geloof verstaat in een taalsysteem waarin de syntactische component mooi gescheiden is van het lexicon, en de *competence* van de *performance* – zo’n grammaticaal systeem wordt in de constructiegrammatica inderdaad niet aangenomen. Om met een knipoog te eindigen: van auteurs die de generatieve grammatica niet eens opnemen in hun lijstje met de belangrijkste linguïstische doorbraken van de 20ste eeuw en die Chomsky alleen even vermelden om zijn niet-taalkundig werk, zou men een dergelijk crypto-syntactocentrisme niet verwachten...

Literatuurlijst

- Bybee, J.L.** (2010). *Language, Usage and Cognition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Den Dikken, M.** (2012). 'Ditransitieven en het nut van hiërarchische structuur en derivatie.' *Nederlandse Taalkunde*, 17, 362-379.
- Goldberg, A.E.** (2003). 'Constructions: A new theoretical approach to language.' *TiCS*, 7, 219-224.
- Goldberg, A.E.** (2013). 'Explanation and Constructions: Response to Adger.' *Mind & Language*, 28, 479-491.
- Hoffmann, T.** (2020). 'What would it take for us to abandon Construction Grammar? Falsifiability, confirmation bias and the future of the constructionist enterprise.' *Belgian Journal of Linguistics*, 34, 148-160.
- Michaelis, L.A.** (2012). 'Making the case for Construction Grammar.' In: Boas, H. & Sag, I. (red.), *Sign-Based Construction Grammar*. Stanford: CSLI Publications, pp. 31-69.
- Pijpops, D., De Smet, I. & Van de Velde, F.** (2018). 'Constructional contamination in morphology and syntax. Four case studies.' *Constructions and frames*, 10, 269-305.
- Pijpops, D. & Van de Velde, F.** (2016). 'Constructional contamination: How does it work and how do we measure it?' *Folia Linguistica*, 50, 543-581.
- Stefanowitsch, A.** (2010). 'Empirical cognitive semantics: Some thoughts'. In: Glynn, D. & Fischer, K. (red.), *Quantitative methods in cognitive semantics*. Berlin/New York: De Gruyter Mouton, pp. 355-380
- Ten Cate Fennema, J.** (1856). 'De ware spaarzaamheid.' In: *Christelijk album: Woorden van stichting in onze huiskamers, ter opleiding tot een godsdienstig leven. Eerste aflevering*. Haarlem: A.C. Kruseman, pp. 78-89.
- Van de Velde, F. & Pijpops, D.** (2018). 'Grensoverschrijdend syntactisch gedrag.' In: Coleman, T. *et al* (red.), *Woorden om te bewaren. Huldeboek voor Jacques Van Keymeulen*. Gent: Skribis, 433-449.